

65 de ani de la deportările evreilor de la Apșa de Jos

Dr. Ioan M. Botoș

*Președinte URRedT „DACIA” Apșa de Jos
Ucraina*

Apșa de Jos, cea mai mare comună românească din dreapta Tisei, așezată pe malul drept al râului Tisa, scăldată de râurile Apșița, Băscău și Teteș, atestată documentar în documentele regale la 25 noiembrie 1387, a fost și a rămas cea mai „pomenită” localitate românească de-a lungul anilor. Aici, la Apșa, alături de români, totdeauna și-au găsit locul și alte minorități, trăind în pace, muncind alături unii de alții și, mai mult, totdeauna se sprijineau.

Anul acesta se împlinesc 65 de ani de la deportările evreilor din dreapta Tisei – localitățile românești Apșa de Jos, Apșa de Mijloc, Slatina, Biserica Albă. Practic nu au rămas martori oculari evrei, dar dintre cei plecați departe de Apșa, la majoritatea le vine dorul de locurile natale, le-au rămas amintiri frumoase despre români și mulți se declară apșeni, slătineni sau besericeni.

Relațiile noastre apropiate cu prietenii noștri din Israel ne permit ca să descriem foarte amănunțit perioada anilor 1939-1945, având relații cu martorul ocular German Adler, născut la Apșa de Jos, azi locuind în Osakka, Israel. Familia domnului German Smilovici Adler a fost deportată în lagărul de exterminare de la Auschwitz. Mama sa și șase frați au fost arși în crematoriu. Pe tatăl său, la începutul anului 1945 l-au împușcat, martor a fost fratele Șloima.¹

În viața apșenilor, evreii au avut un loc deosebit: în primul rând au fost „catalizatorii” în organizarea târgurilor, în al doilea rând totdeauna s-au „dizolvat” în viața românilor.

Prima familie de evrei apare la Apșa de Jos la 1728, numită Herș, care a luat în arendă pământ de la familia Szaploneczai.

La 1735 în Apșa de Jos locuiau trei familii evrei²:

Alsoapșa – Apșa de Jos

Anul	Evrei	Populația totală
------	-------	------------------

¹ Informator German Șmilovici Adler, n. 22.10.1926 la Apșa de Jos; locuiește în orașul AKKA, Israel, 23.05.2001

² Publicația „Apșa” nr.12 (15), 1 XII 2002

1830	57	1722
1880	409	--
1900	662	3829
1930	927	7018
1941	978	8335

Statistica cehă la 1929 ne informează despre numărul evreilor¹:

Localitatea	Populația totală	Evrei
Apșa de Jos	5947	1300
Slatina	3946	1776
Ocna Slatina	2335	--
Apșa de Mijloc	3541	283
Biserica Albă	1632	82

Anul 1939 a intrat în istoria evreilor ca un început al greutăților. La 15 martie Ungaria ocupă Transcarpatia. Apșa de Jos avea o populație în jur de 8500 de locuitori printre care în jur de 1000 evrei, formând 240 de familii.²

În localitate erau familii bogate care aveau magazine, animale, pământ, livezi cu pomi fructiferi, dar majoritatea familiilor erau sărace

---

¹ Publicația „Apșa” nr. 3 (18), 1 III 2003

² Informator German Adler

și numeroase; unii prelucrau pământul, alții se ocupau cu cusutul hainelor, repararea încălțăminteii, prelucrarea lemnului; mulți erau badocari.

În alimentare se întrebuițau produsele și legumele cumpărate și produse pe loc. Pâinea în majoritate era de mălai, numai sâmbăta își permiteau a mânca pâine de grâu.

Cei mai mulți evrei erau religioși, respectau sâmbăta și alte obiceiuri. În sat era Rabin și Tăietor care tăia găinile și animalele. Carnea era folosită numai sâmbăta și la alte obiceiuri. Pe parcursul săptămânii se folosea fasolea, cartofii și varza.

În majoritate toate familiile de evrei aveau vaci și bivoli. Surplusul de lapte era vândut, mai ales smântâna de bivol.

Toamna se ocupau de strânsul merelor, iar pe urmă le vindeau pe teritoriul Cehiei. Cei care aveau pașapoarte mergeau pe jos la Sighet după cumpărături, căci erau mai ieftine ca în Rusia Subcarpatică.

Copiii de evrei învățau în școli evreiești numite „heider” și în școli cu predare în limba cehă.

Odată cu ocuparea Rusiei Subcarpatice de Ungaria hortistă au început să apară legi împotriva evreilor și discriminarea era din ce în ce mai aspră. Fascismul maghiar nu a fost cu nimic mai bun decât fascismul german.¹ Au început să închidă școlile evreiești, magazinele. Jandarmii băteau evreii fără pricină. Tineretul trebuia să facă pregătire militară, în afară de români, în „levento” (așa erau numite „mini” lagărele). Conducătorul era Fuțur Mihai, iar șeful era fascistul Mandric. Ungurii au început a mobiliza tinerii evrei la lucruri fizice la Usti-Corna ș.a.

În iunie 1941 ungurii au inventat că o parte din evrei, adică cei săraci, nu sunt cetățeni ai Ungariei, ci sunt veniți din Galiția, dar moșii și strămoșii lor erau Așeni adevărați. Ungurii au strâns vreo 50 de familii, bătrâni, femei, copii, i-au dus la școală, unde au fost ținuți două zile. Pe urmă i-au încărcat în mașini și i-au transportat la Slatina, de unde în vagoane de marfă au fost trimiși în Frasân. De la Frasân, pe jos, care flămânzi, care desculți, bătuți, au fost duși spre frontiera cu Galiția și alungați ca și câinii.

În Galiția își băteau joc de ei: îi băteau, femeile le violau, pe mulți i-au omorât. Puțini au scăpat și s-au întors acasă, dar de acum erau ilegali și care erau prinși erau arestați și trimiși în „Tolonț – gar” (închisoare).

---

¹ Ibidem.

S-a început războiul (1941-1945). Ungurii au început a mobiliza tineretul în armată până la vârste de 50 de ani. Mulți erau mobilizați în gărzi de lucru, alții erau trimiși pe front în Ucraina, Bielorusia, Rusia. Erau puși ca avanpost înaintea nemților, formând din ei un scut viu. Mulți evrei au murit pe front și nu s-au mai întors acasă la locurile natale. Soțiile au rămas acasă cu copiii și fără ajutor moral și material. Căsătoriile evreiești nu au avut loc vreo trei ani. Telefoane și radiouri n-au fost. Doctorul Gaivaronschi avea un singur radio, el povestea ce se petrecea în lume. De la el au aflat evreii despre lagărele de concentrare, dar trăiau cu nădejdea că vor scăpa.¹

La începutul anului 1944 necazul a ajuns și la Apșa de Jos. La 12 aprilie 1944 a avut loc în orașul Mucaceva o adunare condusă de Endre Laslo, subsecretar de stat al Ministerului de Interne ungar, unde au fost stabilite măsurile de dislocare în ghetouri a evreilor din Rusia Subcarpatică.²

Au fost strânși toți evreii și transportați în ghetou la Slatina, măcar că doctorul a încercat să oprească deportările, dar fără succes.³

La 25 mai, din Slatina, 3317 evrei încărcăți în vagoane de marfă, fără mâncare, fără apă, făcându-și necesitățile fiziologice în vagoane, au fost transportați până la Auschwitz. De la Teceu, în 28 mai au fost transportați 2208 evrei. Toți au ajuns în lagărele de exterminare.⁴Toate femeile și copiii au fost otrăviți cu gaze și pe urmă arși în crematoriu. Bărbații și tinerii au fost lăsați ca unelte de lucru, erau folosiți la lucruri fizice grele, goli și flămânzi, îi băteau. Mulți nu rezistau și mureau, pe mulți îi împușcau.

În anul 1945, după eliberare, s-au întors în Apșa de Jos vreo 50 de tineri care au scăpat din lagărele de concentrare. Nu toată populația i-a primit cu bucurie, mulți au refuzat să restituie bunurile lăsate de evrei și cele furate din casele pustii.

Atunci nu era clar cu situația politică a Transcarpatiei, apartenența la cehi sau Ucraina. Erau multe monede în circulație: penghi, ruble, coroane, lei. Trecerea în Sighet era liberă. Mulți dintre tinerii întorși din lagăre prin Sighet au plecat spre Apus și de acolo spre Israel, SUA și alte țări.

---

¹ Ibidem.

² Buletinul „Apșa”, nr.1, 19.05.2001

³ Informator German Șmilovici Adler

⁴ Publicația „Informația zilei”, Anul IX, nr. 2324, 16-17.05.2009

După încorporarea Rusiei Subcarpatice la Ucraina Sovietică evreii rămași s-au angajat la lucru, au intrat în colhoz.¹

La Apșa de Jos au fost cazuri când românii au ajutat pe unii evrei să se ascundă. În anul 1944, când ungurii arestau evreii, familia lui Motăl, a lui Herslaib, soția Marim și doi copii – Ioasăl și Herslaib, au fost îmbrăcați românește de Dumitru Opriș și trimiși noaptea la Romaniuc din Strâmbi.

Două fetețe a familiei lui Motăl au rămas la Apșa, dar jandarmii au arestat fetețele și le-au trimis în ghetouri la Slatina, de unde au fost deportate.

După sosirea rușilor, familia lui Motăl a trăit la Apșa până în octombrie 1945; la 25 octombrie 1945 au plecat în America.²

Famiiliile de evrei deportați de la Apșa de Jos³ (după amintirile apșenilor informatori)

1. Brumală a lui Vizer
2. Vizăr
3. Avrum cu Șaina
4. Ancel cu Rivca
5. Velvel cu Rivca
6. Herș a lui Simca
7. Motăl a lui Herșlaib a lui Mendel
8. Motăl al Tobi
9. Buri Raizi
10. Herșlaibi a lui Mendăl
11. Toba lui Bolf
12. Adler bagodâșu
13. Arom
14. Herș coaciu
15. Altăr a lui Gețăl
16. Motiu
17. Getăl
18. Stepu lui Motiu
19. Hadaburea
20. Mendel a lui Herș
21. Melița Sabou

---

¹ Informator German Șmilovici Adler

² Informator Gheorghe Opriș (Silai), n. 1932 Apșa de Jos, 20.05.2009

³ Informator Mihai Gh. Tokari, n. 23.03.1923 la Apșa de Jos, 21.08.2007

22. Şimon, tatăl lui Iancăl
23. Raib a Raizi
24. Alta lui Sana
25. Sura lu David
26. Mendăl a lu Herş a lu Simca
27. Paisăc
28. Budrigailă
29. Cricivaluşi
30. Rabinu-Bec
31. Flămândaie
32. Libăr
33. Şulăm a lu Bolf
34. Herş a lu Marcu
35. Tăetorul Rot

P.S. Sunt amintite o parte din familiile deportate.